

in the order of simplified lawsuit proceedings; they are subject only to a general lawsuit proceedings with a preparatory meeting, which raises reasonable remarks.

The above-mentioned novelties of the new CPC show us that most of them are justified by practice, correspond to the task of civil justice. Moreover, the task of civil justice "permeates" the entire civil procedural form that meets the requirements of just, impartial and timely judicial review. The new Civil Procedural Code provides for the differentiation of judicial procedures (writ proceedings, simplified proceedings) to a certain extent must have a positive effect on the effectiveness of the judicial judgment in most civil cases.

Keywords: civil proceedings, new Civil Procedure Code of Ukraine, reform of civil proceedings, task of civil proceedings, civil procedural form, effectiveness of judicial protection, way of protection.

УДК 347.23

А. Ю. БАБАСКІН

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОМЕРЦІЙНОГО КРЕДИТУ В УКРАЇНІ

Розглядається питання щодо визначення суб'єктного складу сторін зобов'язання з надання комерційного кредиту у цивільному законодавстві України. Автор доводить, що до таких суб'єктів належать лише суб'єкти підприємницької діяльності, та заперечує можливість віднесення до них зобов'язань за участю споживачів. Також досліджуються ознаки відплатності комерційного кредиту. На підставі проведеного дослідження автором запропоноване внесення змін до ЦК України.

Ключові слова: кредит, комерційний кредит, зобов'язання, підприсмець, відплатність.

© БАБАСКІН Анатолій Юрійович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Бабаскин А.Ю. Актуальные проблемы гражданско-правового регулирования коммерческого кредита в Украине

Рассматриваются вопросы определения субъектного состава сторон обязательства по предоставлению коммерческого кредита в гражданском законодательстве Украины. Автор доказывает, что к таким субъектам относятся только субъекты предпринимательской деятельности, и отрицает возможность отнесения к ним обязательств с участием потребителей. Также исследуются признаки возмездности коммерческого кредита. На основании проведенного исследования автором предложено внесение изменений в ГК Украины.

Ключевые слова: кредит, коммерческий кредит, обязательства, предприниматель, возмездность.

Babaskin Anatoly. Actual problems of civil and legal regulation of commercial credit in Ukraine

In the article questions of definition of a subjective structure of the parties of the obligation on granting of the commercial credit in the civil legislation of Ukraine are considered. The author proves that only subjects of entrepreneurial activity concern such subjects, and denies the possibility of assigning to them obligations with the participation of consumers. The author also examines the signs of reimbursement of commercial credit. On the basis of the conducted research the author proposed the introduction of changes in the Civil Code of Ukraine.

Keywords: credit, commercial credit, liabilities, entrepreneur, retribution.

Як відомо, при характеристиці кредиту найбільш поширеною є класифікація кредиту залежно від особи кредитодавця. Відповідно з цим кредит поділяється на фінансовий та комерційний¹. За суб'єктивним складом зобов'язання фінансового кредиту, що виникають на підставі кредитного договору, характеризуються тим, що одним із суб'єктів таких відносин (кредитодавець) може бути лише банк або інша фінансова установа (ст. 1054 ЦК України). На відміну від фінансового кредиту комерційний кредит може бути наданий на підставі інших цивільних договорів, які містять умову щодо надання комерційного кредиту. Так, характеризуючи договір купівлі-про-

дажу, О.С. Іоффе писав, що «сама по собі купівля-продаж не є кредитним правочином, однак якщо набуваючи товар, покупець домовляється з продавцем про відстрочення платежу, він таким чином отримує набуті речі у кредит, та навпаки, якщо купівельна ціна вноситься задовго до отримання купленої речі, то покупець кредитує продавця грошима»². Отже, сторонами такого договору можуть бути покупці, продавці, замовники, підрядники та ін. При цьому на відміну від кредитного договору, ст. 1057 та інші статті ЦК України, що містять норми, регулюючи комерційний кредит у окремих цивільних договорах, як правило не містять спеціальних вимог щодо суб'єктного складу таких договорів. Таким чином, оскільки на переконання більшості цивілістів, комерційний кредит є не окремим договором, а є лише умовою відплатного цивільного договору, суб'єктний склад сторін такого договору визначається нормами ЦК України, що регулюють відповідний цивільний договір. У зв'язку з цим можна погодитись з Л.О. Новосоловою, яка аналізуючи схожі норми російського цивільного законодавства вважає, що останнє «не містить спеціальних вимог до суб'єктного складу окремих видів цивільних договорів з умовами комерційного кредиту»³. Такої ж позиції з цього приводу дотримується і Л.Г. Єфімова⁴, О.Г. Братко⁵ та деякі інші цивілістиб. Водночас серед багатьох українських⁷ та російських цивілістів⁸ склалося стійке уявлення стосовно того, що суб'єктами комерційного кредитування можуть виступати лише юридичні особи або фізичні особи – підприємці. Зазначене уявлення обумовлено дією таких чинників: по-перше, комерційний кредит традиційно використовувався в колишньому СРСР, а потім і в Україні у господарських відносинах, та відповідно регулювався переважно господарським та податковим законодавством, яке визначало сферу його застосування та суб'єктний склад; по-друге, само по собі поняття «комерційний кредит» містить слово «комерційний», яке в свою чергу походить від поняття «комерція» (від лат. *commercium* – торгівля), «комерсант» (від франц. –*commercant*), «комерційна діяльність». Сутність зазначених понять економісти визначають відповідно як «торгову та

торгову - посередницьку діяльність», «участь у продажу або сприяння продажу товарів і послуг, в широкому розумінні як підприємницьку діяльність», як «особа, що займається приватної торгівлею, здійснює торгове підприємництво»⁹. В свою чергу правознавці визначають сутність зазначених понять наступним чином: «комерсант» як особу, що займається торгівельною діяльністю у широкому розумінні підприємництвом, підприємець. На думку В.В. Луця, «в українському законодавстві терміну «комерсант» відповідає термін «підприємець»¹⁰, в свою чергу на думку Л.Г. Знаменського «комерційна діяльність» це діяльність в сфері торгівлі, торгового обігу, в широкому розумінні діяльність, яка спрямована на отримання прибутку»¹¹. Отже, розуміння зазначених понять економістами та правознавцями майже не різняться між собою. І хоча поняття «комерція», «комерсант», «комерційна діяльність» в ЦК України не знайшли свого нормативно-правового закріплення, поняття «комерційний», крім ст. 1057 ЦК України, застосовується, зокрема, у ст. 90 ЦК України (стосовно комерційного найменування юридичної особи), у статті 117 ЦК України (стосовно комерційної таємниці товариства), у ст. 243 ЦК України (стосовно комерційного представництва), у ст. 1115 ЦК України (стосовно договору комерційної концесії). З урахуванням зазначеного можна вважати, що термін комерційний за своєю спрямованістю тяжіє до підприємницької діяльності. Зазначений висновок підтверджуються і нормами ГК України, які поділяють господарську діяльність на господарську комерційну діяльність (підприємництво) та некомерційну господарську діяльність. На нашу думку, в главі 4 ГК України поняття підприємництво та господарська комерційна діяльність використовуються як тожні. В свою чергу, згідно з нормами ст. 2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» термін «комерційний» охоплює питання, що впливають з усіх відносин торгового характеру, - як договірних, так і позадоговірних. З урахуванням вищевказаного, можна вважати, що етимологія та семантичне навантаження терміну «комерційний» в законодавстві України свідчать про те, що цей термін стосується суб'єктів підприємницької діяльності.

Схожий підхід до терміну «комерційний» характерний і для законодавства інших країн. Згідно статті 2-104 Єдиного торговельного кодексу США, комерсантом визнається особа, яка здійснює операції з товарами визначеного роду або яким-небудь іншим чином за родом своїй занять веде себе так, як начебто вона володіє особливими знаннями або досвідом відносно операцій або товарів, які є предметом правочину, а також той, хто може разглядатись як такий, що володіє такими знаннями або досвідом внаслідок того, що він використовує послуги агента, брокера або іншого посередника¹². Згідно параграфу 1 Германського торговельного уложення під комерсантом розуміється особа, яка управляє комерційною торгівлею¹³. В свою чергу, ст. 1 Комерційного Закону Республіки Латвія визначає комерсанта (індивідуального комерсанта) як фізичну особу, внесену до комерційного реєстру або комерційне товариство (персональне товариство або товариство капіталу), а термін «комерційна діяльність» визначається як господарська діяльність (один з видів підприємницької діяльності), яку від свого імені веде комерсант в цілях отримання прибутку¹⁴.

З урахуванням вищевказаного у вітчизняній юридичній науці підприємницьке або комерційне право розглядається переважно як підгалузь господарського права, а комерційна діяльність розглядається як складова господарської діяльності¹⁵, та як синонім терміну «підприємницька діяльність»¹⁶.

Таким чином, оскільки комерційний кредит є лише умовою відплатного цивільного договору, абсолютна більшість яких за ЦК України не мають спеціального суб'єктного складу, визначення поняття «комерційний кредит» через посилання на традиційну сферу його застосування або через тлумачення терміну «комерційний», з точки зору юридичної техніки є недостатнім.

Враховуючи те, що згідно із ст. 1057 ЦК до комерційного кредиту можна віднести широке коло цивільних зобов'язань, які мо-

жуть формально відповідати ознакам, закріпленим у вказаній статті ЦК України, що може ускладнювати застосування вказаних норм права на практиці, зокрема в судочинстві, сферу використання терміну «комерційний кредит» слід виокремити більш чітко. Як вже зазначалося кредит може класифікуватися за різними критеріями, наприклад, за особою кредитодавця. Саме за цим критерієм в кредитних відносинах виокремлюється фінансовий кредит, та визначається суб'єктний склад кредитного договору. З урахуванням того, що комерційний кредит не становить самостійної договірної конструкції, а лише є умовою відплатного договору для вирішення вищевказаного питання, доцільно було б внести зміни до частини 1 ст. 1057 ЦК України, виклавши її у наступній редакції:

«Договором, укладеним сторонами, у зв'язку із здійсненням ними підприємницької діяльності, виконання якого пов'язане з переданням у власність іншій стороні грошових коштів або речей, які визначаються родовими ознаками, ...» далі за текстом. Внесення зазначених змін дозволить більш чітко визначити суб'єктний склад зобов'язання комерційного кредиту, сферу його застосування, та виключити можливість віднесення до комерційного кредиту зобов'язань за договорами, що були укладені між фізичними особами, а також між останніми та суб'єктами господарської діяльності.

Ще одним питанням, яке є актуальним для розуміння суб'єктного складу та сфери застосування комерційного кредиту, є його співвідношення з договорами купівлі-продажу, що укладаються між суб'єктами господарювання та споживачами на умовах розстрочення платежу за сплатою процентів. Ст. 692 ЦК України передбачає можливість розстрочення платежу за договором купівлі-продажу та надає продавцю право вимагати оплати товару та сплати процентів за користування чужими грошовими коштами у випадку прострочення оплати товару. Зрозуміло, що в силу свободи договору, договір купівлі-продажу може передбачати сплату таких процентів і з іншого моменту (наприклад, моменту отримання товару покупцем). Зазначенні норми знаходяться не у ст. 694 ЦК України «Продаж товару в кредит», а у статті ЦК, яка встановлює загальні положення

щодо оплати товару за договором купівлі-продажу. Крім того, окремі норми щодо операцій з продажу товарів фізичним особам з розстроченням платежу містять ст. 14 Податкового кодексу України та Постанова КМ України від 30 березня 2011 р. № 383 «Про затвердження Правил торгівлі у розстрочку фізичним особам»¹⁷. З урахуванням вищевказаного можна дійти наступного висновку: а) не кожний цивільно-правовий договір з умовою розстрочення платежу, навіть за наявності в ньому умови про сплату процентів, можна віднести до комерційного кредиту; б) відсутні підстави для віднесення вищевказаних договорів за участю споживачів до комерційного кредиту, як це допускають окремі автори¹⁸; в) відсутні підстави для віднесення споживачів до суб'єктів зобов'язання комерційного кредиту.

Актуальним для науки цивільного права є й питання щодо форм відплатності комерційного кредиту. Якщо відплатність фінансового кредиту знаходить свій вираз у сплаті позичальником кредитодавцю процентів (ст. 1054, 1056.1 ЦК України), то відплатність комерційного кредиту теж має свій вираз. По-перше, комерційний кредит, як і фінансовий кредит може бути відплатним внаслідок нарахування та сплати процентів. Згідно частини 2 ст. 1057 ЦК України до комерційного кредиту застосовуються положення відповідних статей ЦК України, що регулюють відносини за кредитним договором. Говорячи про проценти слід зазначити, що норми ст. 1057 ЦК України не відсилають до норм ст. 1056-1 ЦК України, які регулюють проценти за кредитним договором, включаючи типи процентних ставок (фіксована та змінювана). Зазначене можна пояснити тим, що ст. 1056-1 ЦК України була внесена у ЦК України вже після набуття ним законної сили (2008 р.). Вказане є недоліком ЦК України. В зв'язку з цим маємо запропонувати внесення наступних змін до частини 2 ст. 1057 ЦК України, виклавши її у наступній редакції:

«2. До комерційного кредиту застосовуються положення статей 1054-1056-1 цього кодексу...» далі за текстом.

По-друге, як відплатний слід розглядати комерційний кредит, що наданий однією стороною договору другій стороні, якщо дого-

вірна ціна товару (роботи, послуги) встановлена сторонами з урахуванням наявності в договорі умов комерційного кредиту. В зв'язку з цим слід підтримати В.В. Вітрянського, який вважає, що «надання комерційного кредиту в такому разі компенсується зустрічним наданням, яке знаходить свій вираз у ціні за товари, роботи, послуг, що виключає можливість отримання окремої плати за користування комерційним кредитом у вигляді процентів»¹⁹. На думку дослідників економістів «зазначена умова відплатності для комерційного кредиту є однією з найбільш розповсюджених»²⁰, оскільки «умови розрахунків є одним з основних факторів, що впливають на ціну товарів (робіт, послуг)»²¹. Отже мова йде про «знижку» та надбавку (націнку) легальне визначення яких наведено у ст. 1 Закону України «Про ціни та ціноутворення». Прикладом такого відплатного комерційного кредиту є купівля-продаж товару, за ціною, що була встановлена сторонами з урахуванням знижки, наданої покупцеві, в зв'язку із встановленням в договорі умов авансу або попередньої оплати товару покупцем. І навпаки, у разі, якщо при купівлі-продажу товару має місце відстрочення або розстрочення платежу, ціна товару може бути встановлена з застосуванням надбавки, до ціни товару, за якої продавець продає товар на умовах, його оплати безпосередньо після його отримання або прийняття товаророзпорядчого документу. Відповідно з цим можна підтримати Л.О. Новосьолову, яка вважає, що проценти в такому випадку не нараховуються, оскільки це суперечить суті такого зобов'язання²².

По-третє, комерційний кредит може бути відплатним і через сплату кредитодавцю, встановленої в договорі грошової винагороди, яка є відмінною від процентів. Зазначене обумовлено тим, що на відміну від правового регулювання фінансового кредиту, правове регулювання комерційного кредиту передбачає максимальну ступінь свободи волі суб'єктів таких правовідносин. Відповідно з цим, хоча норми глави 71 ЦК України не передбачають іншої ніж проценти форми відплатності комерційного кредиту, однак вони імперативно їх не забороняють. Тому в силу норм статей 3, 627 ЦК України щодо принципу свободи договору, сторони договору з умовами комерцій-

ного кредиту мають право встановити в договорі відміну від процентів форму відплатності комерційного кредиту, наприклад, встановити сплату кредитодавцю винагороди у вигляді сплати одноразової фіксованої грошової суми за надання комерційного кредиту.

З урахуванням вказаного, за відсутності вищевказаних ознак відплатності комерційного кредиту, постачання товарів, виконання робіт, надання послуг за договором, що містить умову про авансу, попередню оплату, відстрочення або розстрочення оплати не слід розглядати, як такий, що укладений на умовах надання комерційного кредиту.

З огляду на відсутність у ст. 1057 ЦК України жодних норм щодо відплатності комерційного кредиту» вважаємо за доцільне в цілях уточнення ознак відплатності комерційного кредиту запропонувати доповнити частину 1 ст. 1057 ЦК України положеннями такого змісту:

«Комерційний кредит є відплатним, якщо інше не встановлено законом. Сторони договору з умовами комерційного кредиту мають право встановити в договорі обов'язок отримувача комерційного кредиту сплачувати проценти, інші непроцентні платежі у розмірі, встановленому у договорі, або передбачати в договорі вартісні елементи ціни комерційного кредиту у вигляді знижки чи надбавки (націнки) до ціни товарів, робіт, послуг. Договір з умовою про аванс, попередню оплату, відстрочення або розстрочення оплати, що не містить ознак відплатності комерційного кредиту, не є договором, що укладений на умовах комерційного кредиту».

1. *Костюченко О.А.* Банківське право: підручник. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. URL: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1771_page_32.html; Вовчак О.Д., Рудишин Н.М., Андрейків Т.Я. Кредит і банківська справа: підручник. Київ: Знання, 2008. URL: http://pidruchniki.ws/16631116/bankivska_sprava/harakteristika_osnovnih_vidiv_kreditu; Кравцова Г.И. Деньги, кредит, банки. Минск, БГЭУ, 2002. URL: <http://www.finkredit.com/banks33.html>.
2. *Иоффе О.С.* Обязательственное право. Москва: Юридическая литература,

1975. С. 646-647. **3.** Новоселова Л.А. Проценты по денежным обязательствам. Москва: Статут, 2003. С. 120. **4.** Ефимова Л.Г. Банковские сделки: право и практика: монография. Москва: НИМП, 2001. С. 502-503. **5.** Братко А.Г. Банковское право в России: вопросы теории и практики. Москва: Система «Гарант», 2007. URL: http://www.juristlib.ru/book_3891.html. **6.** Гражданское право: учебник. В 3 т. Т. 2 (Под общ. ред. С.А.Степанова). Москва: Проспект, Институт частного права, 2011. URL: http://lawlist.narod.ru/library/books_ed/gr_pavo/gr_pavo_uchebnik.htm. **7.** Див., наприклад, Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. У 2 т. / за відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт.кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2005. Т.ІІ. С. 734; Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової Н.Ю., Голубевої. Київ: Правова єдність, 2007. URL: <http://studrada.com.ua/content/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-1057-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82>; Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. Київ: Істина. 2004. 928с.; **8.** Див., наприклад, Медведьев Д.А. Проблемы реализации гражданской правосубъектности государственного предприятия: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Ленинград, 1990. С. 22; Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Части второй (постатейный) / Рук. автор. коллек. и ответ. ред. О.Н. Садилов. Москва: Инфра-М, 2007. URL: http://arbitr.msk.ru/zakon/gr_pravo/article_2007_12_11_4920.php?number=15; **9.** Див., наприклад, Архипов А.И. Экономический словарь. Москва: Проспект, 2004; Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. Москва: Инфра-М, 2004; Борисов А.Б. Большой экономический словарь. Москва: Книжный мир, 2003; Азрилиян А.Н. Большой экономический словарь. Москва: Институт новой экономики, 2004. **10.** Юридична енциклопедія: В 6 т./ Редкол: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. Енцикл., 2001. Т.3. С. 166. **11.** Там само. **12.** Гражданское и торговое право капиталистических государств / Отв. ред. Е. А. Васильев. Москва: Международные отношения, 1993. С. 106. **13.** *Handelgesetzbuch*. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/hgb/index.html>. **14.** Комерційний Закон Республіки Латвія. URL: http://www.pravo.lv/likumi/02_

kz.html. **15.** *Див.*, наприклад, Старцев О.В. Підприємницьке право: навч. посіб. Київ: Істина, 2006. URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/PP/01-1.htm>. **16.** *Енциклопедія цивільного права України / Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України / Від. ред. Я.М. Шевченко.* Київ: «Ін Юре», 2009. С. 602. **17.** *Офіційний вісник України.* 2011. № 28. Ст. 1167. **18.** *Див.*, наприклад, Ленський С.В. Цивільне-правове регулювання комерційного кредитування в Україні: дис. ... кан.юрид.наук: 12.00.03. – Харків, 2013. С. 128. **19.** *Витрянский В.В.* Обязательство коммерческого кредита // *Хозяйство и право.* Москва, 2004. № 3. С. 13. **20.** *Див.*, наприклад, Кузнецова Е.И. Деньги: учеб. пособ. Москва: Юнити, 2009. URL: <http://деньги-деньги.рф/dengi/formyividyi-kredita.html>. **21.** *Кубай В.* Все для бухгалтера в торговле // 2004. № 51 (93). С. 43. **22.** *Новоселова Л.А.* Проценти по денежным обязательствам. Москва: Статут, 2003. С. 123.

Babaskin Anatoly. Actual problems of civil and legal regulation of commercial credit in Ukraine

Unlike a loan agreement, Article 1057 of the Civil Code of Ukraine, as well as other articles of the Code, regulating commercial loans in the regulation of certain civil contracts, do not contain any specific requirements regarding the substantive structure of such agreements. Since, according to most civilians, commercial loans are not a separate contract, but only for the conditions of a paid civil contract, the subjective composition of the participants in such an agreement is determined by the norms of the Central Committee of Ukraine, which regulate the relevant civil agreement. Thus, the civil law of Ukraine does not contain special requirements to the subject structure of certain types of civil contracts with the terms of commercial credit. Among scholars there is a firm idea that only legal entities or entrepreneurs can act as commercial lenders. This is due in particular to the fact that the concept of commercial credit contains the word "commercial", which in turn comes from the notion of commerce (from Latin *commercium* - trade), "merchant" (from French - *commercant*), "commercial activity". In view of this, we can assume that the commercial term in its direction tends to entrepreneurial activity.

In the opinion of the author, the scope of the term "commercial credit" has a bearing on the scope of the commercial loan, which can now be extended to a wide range of civil obligations that formally may correspond to the features enshrined in

Article 1057 of the Civil Code of Ukraine, which may complicate the application of these rules in practice. to be more clearly identified. To this end, it is proposed to amend Article 1057 of the Civil Code of Ukraine, establishing in it that it is an agreement, agreements between economic entities.

Considering the obligations of a commercial loan, the author denies the possibility of recognizing the assignment of a commercial loan, the subject of which is money, to a financial loan. The author denies the possibility of recognizing commercial credit obligations that arise between business entities and consumers arising from sale and purchase contracts concluded on terms of installment payment with interest payments.

The author believes that a commercial loan may be repaid not only through payment of interest but also through a discount or an increase to the price of the goods (works, services), or through payment to the lender of a monetary remuneration which is different from the interest (for example, a single fixed amount of money) . To this end, it is proposed to amend Article 1057 of the Civil Code of Ukraine by establishing in the law signs of reimbursement of a commercial loan.

Keywords: credit, commercial credit, liabilities, entrepreneur, retribution.

УДК 347.12

Д. А. ЛУР'Є

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ДОСЛІДЖУВАНИХ У КЛІНІЧНИХ ВИПРОБУВАННЯХ

Досліджено сучасний стан правового регулювання прав і обов'язків досліджуваних у клінічних випробуваннях. Встановлена відсутність комплексного підходу до їх закріплення та визначення. Висвітлені основні передумови та цілі встановлення базового переліку спеціалізованих прав та обов'язків досліджуваних. Визначені основні права та обов'язки пацієнтів та здорових добровольців у клінічних випробуваннях, надана їх загальна характеристика, в тому числі щодо наявних спірних поглядів на вказані елементи. Запропонований для врахування під час нормотворення систематизований перелік прав і обов'язків досліджуваних.